

RÁKOS SÁNDOR

1921–1999

A háború után a keleti végekről érkezett a főváros irodalmi életébe, országos hírű állami és egyházi iskolák, netán már az egyetem volt növendékei közé. Kisiskolás korában paraszti sorból fölemelkedett református kántortanító apja keze alatt tanult Kálmánházán, ahol megszületett: a helységet meglelem a térképen feleúton Hajdúnánás és Nyiregyháza közt. Nevelte a többé-kevésbé érintetlen természet közelsége és archaikus magatartású nagyszülők mintája, akik maguk is szinte még a természetből szakadtak ki. Az emberélet legérlelebb idejét ugyancsak a Tiszántúlon, egy városi gimnázium diákjaként töltötte, bizonyára jóra való és talán lélekindító tanárok gondozásában. Mivel vegyes házasságból született, anyja kirekesztettsége őt is sújtotta: a vészkorszak hosszú heteiben nádasban, zombékok közt bujdosva élte magáévá a tragikum fenyegetettségét. A hadak végén nyiregyházi újságírótanoncként tapasztalhatta, mit is jelent a szenzáció az isten háta mögött élőknek.

Emlékezetem szerint 1946-ban jött Budapestre. Akkori feleségével egy padlásszobában lakott bibliai szegénységben. Megismerte nemzedéktársait, elsősorban az *Újhold* körében. A mindössze hét számot megért *Újhold* folyóiratban kétszer is megjelent, tehát megbecsülték, mégis érzékelhette az övétől eltérő költői felfogásukat, kinek a pusztán érzelmeken túl fürkésző intellektualizmusát, kinek a valónál beszédesebb álmok kifejtésének poétikáját, kinek meg egy főntebb világot sejtető folyamatos látományát a tapasztalatról. Ők Rákos Sándorban a közvetlen benyomások alanyi hevületű lírikusát, a jelenségek, tárgyak, színek énekesét észlelték, és hiányolván akkori műhelyéből a poétikai meggondolásokon sarkalló világmagyarázat igényét, kissé elkészt romantikusnak nézték, helyét gondolatban a nemzedéki kör távolabbi pontján jelölték ki. Pedig robbanó erejű dikciója, nem utolsósorban Füst Milán példájának mellékútján, az avantgarde-nak a kollektív tapasztalatot tág lélegzettel kizengető poétikáján is mindinkább gazdagodott, mivel alkalmasint a szociális lázongásban saját szegénységének, társadalmi peremléteinek képét fedezte föl. De mindenekelőtt túllépett a lírai magánbeszédre, jóllehet alanyi ihletének számos párját ritkító, hol idilli, hol himnikus szépségű szerelmes, sőt erotikus vers köszönheti születését. Léven korai és maradandó élménye a Károli-biblia gyökeres, csupa erő nyelve, *százhusz égőnyi fojtott lobogását* már pályája fölívelő szakaszában olyan, az érzékletességet és látomásosságot kinyilatkoztató remekekben teljesítette ki, mint a SZEGÉNYEK VONULÁSA. Ugyanakkor festő barátainak szemléletes, egyszersmind szakadatlan formateremtő látása is ösztönözte, ahogy ezt a SIRATÓ drámai parafrázisa, valamint a HARC A MADÁRRAL megjelenítő látománya példázza.

Szerencsétlen életkörülményei tragikus fölfogását mélyítették el. Második házasságának viszontagságai ideggyógyintézetbe juttatták, holott csak túlérzékeny volt, mint te meg én vagy ő. Elbeszélése szerint a zárt osztályon

verték, hideg vizes lepedőkbe csavarva fékezték csupán szabadulási vágyát. Otthontalanként lépve újra a világba, vidéki unokahúga fogadta be, aki bicsérdistaként sokáig, egy évnél mindenképp tovább kerti veteménnyel, gyökerekkel táplálta. Miután föltornászta magát ismét a fővárosba, anyjával élt egy apró lakásban, ahol magam is láttam immár a múlt század elejének szűkölködőire jellemző rézgombos ágyat, melyben akkortájt aludt.

Művészetének nagyszerű földúsulását egy nyaralás alkalmából a GILGAMES-eposz véletlenül megismert német nyelvű kiadása hozta meg. Meste-reiben mindenki önmagára döbben. Aki ifjúkorában a végeken egy tömbből faragott emberi magatartásformákat ismert meg, és ott a tenyészvilág meg a négy elem testi közelségét tapasztalta, az a GILGAMES-ben az esendőség istenülését, a fenségesnek a naturálissal elegy groteskségét élvezhette, a sumer-akkád szertartásénekek a véghelyzetek szakrális nagyságának költői igehirdetésére, utóbb az óceániai népköltészet az ősi folklór olykor ritmikus, gyakran elementáris versbeszédének átmintázására buzdították. Ő maga azt vallotta, ókori és ősköltészeti fordításait saját verhangja éltette: átültető munkásságát ezért is nevezhetjük inkább ráismerő találkozásnak, mint hatásforrásnak, költészetét a valóság már-már mitikus szemléletének, ünnepi megjelenítésének.

Ahhoz azonban már a műhely mélyreható tudása kellett, hogy az álarcos lírában az esztétikai ellentétek ütköztetésére-rokonítására, különböző korok és korosztályok szembesítésére ocsúdjon. Ha olvasói eleinte a jellemfestés vagy a szerepjátszás hagyományos magatartásformája újjáéneklőjének hitték, a TÁRSASMONOLÓG-kötet ráébreszthette őket, hogy a költő a maszkok más-más élethelyzetében modern, legújabb kori szertartáskönyvet ír, ezt az alkotói gesztust pedig egy vérbő egyéniségnek az élet farsangi természetéről kialakított víziója hívta világra.

A hatvanas években sorsa mintha vadászati tilalmat mondott volna ki rá. Újabb házasságában egyensúlyra lelt, franciaországi útján szemhatára tárgult, noha a hely varázslatából nem a gall civilizáció műemlékei és remeklései ragadták meg elsősorban, hanem panteizmusra hajló, heves alkatához híven *a teremtés nagy eposza*, tenger és föld pörpatvara igézte meg BRETAGNE SZIKLÁI előtt. Itthon sikerült a Duna-kanyarban egy tuszkulánusra szert tenniük, bár a zebegényi kert itt-ott csak képzetekkel, egy-egy motívummal árnyalta alapvetően drámai életfölfogását. Maszkjait odahagyva az évek tükrében öregedő arcvonásainak maszkjára riadt. Számvető bátorsággal mutatott egyéni romlásában a groteszk elemekre, és álarcos versein csiszolt iróniáját önkínzó művészettel fordította öniróniává, farsangi szemléletét az emberélet húshagyókeddjének őszikéivé. Amikor azután a súlyos betegség leteperte, utolsó négy esztendőjére ágyhoz szegezte, elembertelenített helyzetét a hiteles költő megszállottságával tette verseinek tárgyává. Még önnön *facies hippocraticá*ját is vállalva tragédiájából bűvölt elő magas költészetet. A testi-lelki megpróbáltatáson túlelmedve a fölesküdtött írástudó útmutatását hagyta ránk.

Rába György